הלכה · משנה תורה · מפרשים · דברי ירמיהו · ספר מדע

דברי ירמיהו על משנה תורה, הלכות דעות

רבי ירמיה לעוו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דברי ירמיהו על משנה תורה, הלכות דעות

רבי ירמיה לעוו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דברי-ירמיהו-על-משנה-תורה-הלכות-דעות/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ג 5
הלכה ד 5
הלכה ה 7
הלכה ו 8
הלכה ז 8
פרק ב 8
הלכה ב 8
הלכה ג 9
הלכה ד 10
הלכה ה 10
פרק ג 11
הלכה ב 11
פרק ד 12
הלכה א 12
הלכה י 12
הלכה יח 12
פרק ה 13
הלכה א 13
הלכה ו 13
הלכה ח 13
הלכה יא 13
הלכה יב 15
הלכה יג 15
פרק ו 15
הלכה א 15
הלכה ג 15
הלכה ז 16
הלכה ח 18
פרק ז 18

הלכה ב 18
הלכה ד 18

פרק א

הלכה א

דיעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנה ביותר, יש אדם שהוא בעל חמה וכועס תמיד, יש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל ואם יכעס יכעס כעס מעט בכמה שנים, יש אדם שהוא גבה לב ביותר, יש שהוא שפל רוח ביותר, יש שהוא בעל תאוה לא תשבע נפשו מהלוך בתאוה, יש שהוא לב טהור ולא יתאוה אפי' לדברים מעטים שהגוף צריך להן, יש בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם כענין שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף, ויש מקצר נפשו שדיו אפי' דבר מעט שלא יספק לו ולא ירדוף להשיג כל צרכו, ויש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול, ויש שהוא מאבד כל ממונו בידו לדעתו, ועל דרכים אלו שאר כל הדיעות כגון מהולל ואונן וכילי ושוע ואכזרי ורחמן ורך לבב ואמיץ לב וכיוצא בהן. קרא לתכונת בני אדם האלה דיעות אף כי בהם הכועס שקורא בעל חמה, כנמצא במקרא קודש נחום א' ב' שהוא בתכונת גופו של אדם כמ"ש רז"ל (ומרה) [כבד] כועס עם כל זה הוא מתכונת הנפש אשר הגוף ותכונתו פועל בנפש האדם כנודע ולכן נקרא בעל חמה, וכ"כ אח"ז בעל תאוה שג"כ בתכונת הגוף ופועל בהנפש והרגשות אלו יעלו בנפש ויעלו בדעתו ודעה נאמרה על הרגשה כמו על השכלה על עניני הרגשה שיעוררו להסכים השכל עם הרגשות ותאות נפשו, ומצינו ידע תאוה גופנית ואדם ידע וכו' ועל אהבה כי ידעתיו, הראשונה תבוא מגוף לנפש והשניה יליד הנפש, ולשון בעל חמה ובעל תאוה על כי האדם בעליה וממנו יצאו משא"כ הגאוה תכונת הנפש בלבד תקרא גבה לב כבמקרא משלי ט"ז ה'.

יש שהוא לב טהור וכו'. טהרת הלב כי כפי הרגשות אם טובות או רעות אשר יעלו בלב האדם ממנו הדיעות וטהרות הלב הנקי מהרגשות רעות ובתפילה וטהר לבנו וכו'.

הלכה ג

שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינה דרך טובה ואין ראוי לו לאדם ללכת בהן ולא ללמדן לעצמו וכו'.

הלכה ד

הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודיעה מכל הדיעות שיש לו לאדם והיא הדיעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שוה ואין קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו החכמים הראשונים שיהיה אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם בדרך אמצעית כדי

שיהיה שלם בגופו וכו'. לפיכך וכו' כל השם וכו'. במס' מועד קטן דף ה' ע"א ובמס' סוטה ה' ע"ב אמר ריב"ל כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר "ושם דרך אראנו בישע אלוקים" תהילים נ' אל תיקרי ושם אלא ושם דרך עיי"ש.

מסכים עם מ"ש רבינו להלן בויהי דוד משכיל וכו' כי אחרי כי יעשה האדם אשר בידו לעשות עליו לקוות על ישועות ה' אבל בלעדיו כל מעשינו לשוא ובירושלמי במס' חגיגה פ"ב מ"א בגמ' שם התורה הזו דומה לשני שבילים אחד של אור ואחד של שלג היטה בזה מת באור היטה בזה מת בשלג מה יעשה יהלך באמצע עכ"ל ובאבות דר"נ סוף פ' כ"ח ר' יהודה בן אילעי אומר כל העושה ד"ת עיקר ודרך ארץ טפל עושין אותו עיקר בעולם הזה דרך ארץ עיקר וד"ת טפל עושין אותו טפל בעוה"ז, משלו משל למה הדבר דומה לאיסטרטיא שהיא עוברת בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג אם מהלך כנגד האור הרי נכווה באור ואם מהלך נגד שלג הרי הוא לוקה בצינה, כיצד יעשה ילך בינתים ויזהר בעצמו שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה עכ"ל.

והנה הדרך האמצעי אשר בחרו החכמים חכמי התורה ודרך הקודש יקרא לו, אבל בדבר גשמי אשר לפני עינינו לא ידע האדם האמצעי האמתי כנודע, ומה גם בדברים אשר לא יראו בעין בשר רק בשכל צח ובהיר כאשר המה תכונות הנפש ודרכי האיש ומי ידע להגביל לאמר פה האמצעי פה תעמוד ולא תסוב לא לימין ולא לשמאל, וכן מצאתי בעיקרים מאמר ג' פ' ד' עיי"ש.

גם יש לשאול באיזה דרך נמדד האמצעי, כי נוכל לומר בגדר האמצעי אם אינו כועס רק בעת הראוי לכעוס, אבל בעת הראוי לכעוס כגון להציל העשוק מעושקו או להציל נפשות כועס בכעס גדול כראוי לזה, וא"כ לא הלך בדרך האמצעי רק מצד אחד בהדבר אשר כעס עליו אבל מצד הכעס תפס בקצה לכעוס בכעס גדול, ואם נחליט כי כל דבר טוב רק כשהוא בדרך האמצעי נמצא סתירה כזאת שכתבתי בגדר האמצעי.

גם עוד לשאול דכמ"ש רבינו פה וביותר בפ"ה בח' פרקים המעשים הטובים השוים הממוצעים בין שתי הקצוות ששתיהן רע האחד מהן תוספות והשנית חסרון וכו' עיי"ש, וזה נגד רבותינו ז"ל כי כל תכונות הנפשות טובות מעצמותן כי ממקור עליון מקום קדוש יחצבון ולאדם להקדישן ולהרימם וגם להוריד מטה המדה היקרה כמ"ש בטור או"ח סי' א' וברבינו יונה במס' ברכות ונמצא כן הרבה בגמ' ומדרשים מסכים לזה, ואין רע בטבע וביותר מזה בנשמת אדם רוח עליון, וכן גם הקצוות מונחות בכח הנפש כח כביר ומרום.

ועל שאלה הראשונה נאמר, כי מצינו לשון תוך ואמצע שאינו אמצעי ממש עי' אונקלוס ובמזרחי בראשית פרשה א' בתוך המים, ובמהרי"ט שו"ת חלק אה"ע סי' ח' ובמל"מ

בפ"ג מהל' אישות הי"ד עיי"ש, גם לשון שוה הכונה מזה הנכונה וראוי ולא שוה בשוה ממש, ורק ענינו לבחור הגדר האמצעי לפי יכלתינו ומה אשר אין ביכולת האדם לבחון ע"ז נאמר "התורה הזו וכו'" כי התורה תערוך לפנינו הדרך האמצעי אשר נלך בו "אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע" ובשכלו יבקר אשר נסיונו יגיד לו וישמר נפשו "ויזהר בעצמו שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה" כנאמר באבות דר' נתן הנ"ל.

ועל השאלה השניה ושלישית נאמר, כי הקצוות רעות כשאינם משתמשים לבוא לאמצעי אבל אם הקצה יבוא להאמצעי אז גם הקצה דרך קודש לו כי אין רע יורד מלמעלה וכעס גדול להורג. נפש כמ"ש רז"ל על נקמה בעידנא גדולה היא, גם להורג נפש הכעס בקצה האחרון לדונו ביסורין קשין להרוג בניו וכיו"ב רע הוא כמ"ש רז"ל ברור לו מיתה יפה.

כדי שיהיה שלם בגופו. בלתי מובן למה בחר רבינו לומר שלם בגופו ולא שלם בנפשו והנראה כי נשא למשל אחר זה שלא יהיה בעל חמה נוח לכעוס וכו' ולא כמת וכו' וכן לא יתאוה וכו' וכן לא יהיה עמל וכו' ולא יקפוץ וכו' ולא יפזר וכו' ולא יהיה מהולל וכו' כלומר מעשי הגוף ותכונתו כי מתכונות הגוף ומעשיו תשלם הנפש ותכונותיה, ושלמות תכונות הגוף המביאה לשלימות הנפש ותכונתה והעמיק להעיר בזה על תכלית מצות המעשיות.

ודרך זו היא דרך החכמים כל אדם שדיעותיו דעות בינונית ממוצעות נקרא חכם. עי' במס' אבות בברטנורא שכתב לפרש שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם על הדרך האמצעי עיי"ש.

הלכה ה

ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה נקרא חסיד וכו'. נראה כסתירה ממ"ש לעיל דרך דרך האמצעי הטוב, ועי' בלח"מ, והנראה שכתב "דעות בינונית ממוצעות" ולא כתב אמצעות כמ"ש כי הדרך האמצעי אין ביד האדם לידעו רק שיהיה ממוצע בין הקצוות כפי האפשר ואם ימצא האדם ויהיה בכחו למצוא האמצע המוחלט לא היה לו לבחור רק בו אבל על כי אין בכחו רק למצוא הדרך הממוצע אשר יבחרו בהם החכמים והחסידים היראים פן מקוצר ראות עין האדם יפליגו לקצה האחרון ביותר בחרו לנטות מעט למדה הנבחרת לטוב לרוב פעמים ולברוח ביותר במדה אשר רק לפעמים עליו נאמר בעידנא טובה היא.

הלכה ו

כך למדו בפי' מצוה זו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הוא וכו' ועל דרך זה קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנוין ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גיבור וחזק וכיו"ב, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב האדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו. העיר רבינו ז"ל אשר הקשו וז"ל לפי מאמרם ז"ל במס' ברכות בחד דאמר האל וכו' האדיר וכו' סיימתינהו כולה שבחיה דמארי וכו' ועי' במו"נ ח"א פ' נ"ט בזה, ולמה נמצא בתורה ובתפילה האל הגדול וכו' ונכבדות מדובר בזה בפני יהושע במס' ברכות דף ל"ג ע"ב עיי"ש, ולדברי רבינו הנביאים תיארו לה' יתעלה תוארים אשר עלינו לדמות אליו יתעלה ובזה לא נתנו חלילה גבול אליו יתעלה רק לנו במה שנוכל לדמות לו יתעלה.

הלכה ז

וכיצד ירגיל אדם עצמו בדיעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה ע"פ הדיעות האמצעות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיו טורח עליו ויקבעו הדיעות בנפשו וכו'. במס' יומא דף ל"ח ע"ב אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן וכו' דבי ר' שילא אמרי כיון שבאה לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא שנאמר "רגלי חסידיו ישמור", ובירושלמי פאה פ"א ר' ירמיה אמר ר' שמואל בר רב יצחק שומר אדם את עצמו מן העבירה פעם ראשונה ושניה ושלישית מכאן ואילך הקב"ה משמרו מ"ט הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ורבינו בחר כלשון הירושלמי וישלש.

ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה' והוא שלמד אברהם אבינו לבניו וכו'. כמ"ש לעיל כי יתעלה היודע לכוין האמצע בוחר בו ובתורתו רק ענינו בהנמסר לנו לנטות לקצה מעט בדרכי החסידים וכנאמר למעלה.

פרק ב

הלכה ב

וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זה זמן מרובה עד שתעקר החמה מלבו ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזים לובשיהם וכיו"ב אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהיא דרך הטובה

ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו. ועל קו זה יעשה בשאר כל הדיעות אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהיג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה והיא מדה בינונית שבכל דעה ודעה. ובפ"ה מפי' לאבות בח' פרקים שם מדמהו להגוף כשיצא משויו כי נעמוד כנגדו בהפכו כמו במי שיגבור עליו החום שנרפאהו בקור עיי"ש, אף כי הבדל גדול ממעשה הרופא לחולה בעת חוליו אשר החום נגד טבעו כמו הקור הגדול ולשעה יקח החולה ויחליף הקור בהחום לבוא להשיווי, והן גם לפי דברי עצת הרופאים והנסיון יעיד כי רק לאט לאט יובא האדם מאשר הורגל בו לעשות ההיפוך ממנו, וכן יקשה לרשע להיות בפעם אחת חסיד, ולשיכור שלא ישתה מאומה, אבל נודע כמו כן בנסיון כי יקל לאדם שלא לנגוע בתאוה ולהפסיק בה אחרי כי טעם טעמה, לכן הזהירו רז"ל על הראיה בדברים המתאוים כי מביאה לידי מעשה בדברי יצר כי הראיה התחלות התאוה וההפסק יקשה ביותר, כאשר יעצו רז"ל לנזיר סחור סחור לכרמא לא תקרב, אמנם כל זה בלמנוע מעשים מלעשותם ורבינו ז"ל כותב "ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות" ובח' פרקים שם כתב דכילי שיפזר הרבה עיי"ש, אמנם שם לא דיבר רבינו מחכמים איככה יזהירו על ככה רק על האדם בעצמו אם הוא המזהיר ומוכיח לנפשו שיגבור על יצרו לבחור הקצה האחר, כי הבדל גדול בין חכם המזהיר לאדם כי תעיר נפשו בקרבו, כי להחכם לא ישמע ולא יטה אוזן אם יבקש קשות ממנו ולא יפן לשמוע בקולו, אבל האדם בעצמו אשר חס על כבוד קונו ויקרת נפשו יעצו בכל דבר ודבר לבחור הקצה להיות תמיד מנגד דרכו הרעה אשר בחר מקדם, וכאשר נשכיל בלשונו בח' פרקים שכתב "וצריך שנביאהו לפזר" ולא כתב וצריך שנצוהו על פיזור כאשר כתב שם בנדיבות עיי"ש, כי עצתו להער ולהראות לו מעשים הטובי' ויקרתם, ובטבע מעשים גדולים מעירים ביותר אף ללב רע ממעשים אמצעים כי הרגשה לטוב תמצא מקום גם ברשעי ארץ כנודע משודדי ליל שנראה בהם לפעמים נדיבות ורחמנות, ונודע כמה רשעים על כי ראו מעשים גדולים מקדושי עליון הפך לבבם לטוב לכן העצה שנמשיכהו לקצה האחרון גם במעשים טובים ולא כי נצוהו על ככה, ולכן פה בהל' דיעות שמדבר ממה אשר נצווהו עזב המשל מפיזור לכילי רק סיים "ועל קו זה יעשה בשאר כל הדיעות" כי הוא בעצמו יעשה כן מבלי שנצוהו על ככה.

הלכה ג

ויש דיעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחת עד הקצה האחר והוא גובה לב וכו' וכן הכעס מדה רעה היא עד מאוד וכו'. הנה הוציא מהכלל גבהות לבב וכעס שאין ללכת בהם בדרך אמצעי, והנראה כי הכלל הזה לברור באמצעי

לא נאמר רק במדות התלוים בתכונת הגוף והנפש אבל לא באמת ושקר וחכמה וסכלות כי מעט שקר ומעט סכלות אין לבחור ולהרגיל בהם, וזה אשר מצינו ולא תחכים הרבה, וכל המסתכל וכו' הן זה לסכלות יחשב.

ומ"ש רז"ל על בשנותו את טעמו בדוד המלך ע"ה כי השטות אינה לריק בעולם, הן גם זה בעת הצורך לחכמה יחשב, והנראה עוד האמצעי לבחרו רק בדברים הנמצאים זה בהיפך מזה, כמו נדיבות וכילות וי"ב אבל לא בהעדר אשר מול היש כמו הסכלות והשקר נגד האמת והחכמה.

הלכה ד

לעולם ירבה אדם בשתיקה ולא ידבר אלא בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו וכו' ואפי' בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים וע"ז צוו חכמים ואמרו כל המרבה דברים מביא חטא ואמרו לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. בדבריו אלה פירש לא מצאתי לגוף טוב וכו' כי לא בלבד בדברים הנוגעים להנפש לא ירבה אדם לדבר פן יחטא בלשונו ואשם, אף לצרכי הגוף במו"מ וכיו"ב אמר הקדוש לא מצאתי טוב אלא השתיקה ומזה בענינים הנוגעים אל הנ"ל.

וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם מרובים והוא שצוו חכמים ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה אבל אם היו הדברים מרובין והענין מועט הרי זה סכלות וע"ז נאמר כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים. והנה כאשר נדקדק בלשון הגמ' במס' פסחים לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה ולא אמרו בדרך קצר רק בחרו לומר דרך וכו' נראה כי ללמד עם תלמידים הרבים לפעמים צריך שירבה באמרים להבין אותם לפי מעט השגתם ובדרך קצרה לא נאה לתלמיד רק לגדולים בחכמה אשר די להם ברמיזה ובראשי הפרקים ולא כן למתחילים בלמוד כנודע, אבל כנראה כיונו ז"ל בזה באומר דרך ולא בדרך וכו' כי הדיעות בכל חכמה וחכמה נפרדות ושונות המה וכל חכמה נעלתה מידיעות שונות בהשכלת חכמי לב לקבץ יחד ידיעות הרבה מהם להוציא ידיעה כוללת אשר עלתה מאגודת ידיעות שונות הנקרא בלשונם סיסטע"ם וזה באמת דרך קצרה כי הרבוי נכלל בהכל אשר בו מובן פרטים רבים, וזה יסוד בהחכמה וחכמה ותכלית הנדרש לקבץ הידיעות הנפרדות לעשותם לאחת, ודברים אלה בלתי מתנגדים למ"ש רז"ל ונוכל לכללו בדבריו.

הלכה ה

סיג לחכמה שתיקה לפיכך לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר וילמוד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון הוא שאמר שלמה דברי חכמים בנחת נשמעים.

פי' סיג לחכמה שתיקה, שלא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר, אבל לא לשתוק ולא לדבר כלל כי אין זה סיג ולהפך צוו רז"ל והעמידו וכו' ואם ראית וכו' פזר, רק בתשובה לא ימהר וטובה השתיקה קודם הדיבור גם אל ירבה בדברים.

פרק ג

הלכה ב

צריך האדם שיכוין לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ב"ה ויהיה שבתו וקומו ודבורו הכל לעומת זה הדבר, כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר לא יהיה בלבו לקבוץ ממון בלבד אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברי' שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה ישיבת בית ונשיאת אשה, וכן כשיאכל וישתה ויבעול לא ישים על לבו לעשות דברים הללו כדי להנות בלבד עד שנמצא שאין אוכל ושותה אלא המתוק לחיך וכו' ואוכל דרך רפואה וכו'. ובה"ג מפרש שא"א שיבין ויסתכל בחכמות והוא רעב וחולה וכו' עד שיהיה שלם לעבוד את השם וכו' בכלל "לידע את השם" ג"כ שיהיה ביכלתו לעשות מצות המעשיות ודעת רבינו ז"ל כי תכלית מצות המעשיות לבוא לקרבת אלוקים שנכלל בלשון "לידע את השם ברוך הוא" כי המעשים הטובים מעירים הנפש להרגשות טובות שהמה עניני אלוקות והדמות אליו שנצטונו ע"ז כמ"ש.

ולא ישים וכו' להנות בלבד. פירש דבריו בזה לא כי הנאה אסורה לו ורז"ל לא אמרו רק אסור להנות בלא ברכה, והנאה מעורר על חסדי ה' וטובו, ורבינו הקדוש שאמר יגעתי וכו' ולא נהנתי וכו' זה גודל העונג אשר היה לו מיגיעתו בעשר אצבעות בתורה לא הניח מקום בו להנות מהנאת הגשמי כי בטבע עונג גדול מגרש הקטן ממנו הרבה, ולא נחייב לכל אדם שיהיה כמו רבינו הקדוש המורם ומוקדש מבני עליה אשר המה מעטים ולכן כתב "להנות בלבד" כי יצרף עם הנאה התכלית הנרצה וראשית עשיתו תהיה עבור התכלית הנרצה והנאה הבאה אח"ז מותר לו וטוב לו אם ירגיש בהנאתו כי טוב ה' ולעולם חסדו.

וכן כשיבעול לא יבעול אלא כדי להברות גופו וכדי לקיים את הזרע לפיכך אינו בועל כל זמן שיתאוה אלא בכל עת שידע שהוא צריך להוציא ש"ז כמו דרך רפואה או לקיים את הזרע. ובראב"ד שם ע"ז, "וי"א וכן למצות העונה אם היא מקפדת" עכ"ל, ועי' בכ"מ ע"ז, ומלשון אם היא מקפדת נראה דס"ל דיכולה למחול עונתה, ועי' בט"ו מאישות ה"א ברמב"ם ומל"מ שם ועי' בב"ש סי' א' ס"ק א' עיי"ש ויש לישב.

פרק ד

הלכה א

הואיל היות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המברין והמחלימים וכו'. דעת רבינו שמה שאסרה התורה אבדון הגוף בכלל ובפרט ואפי' במקום ביטול שמירת שבת ויו"כ וכיו"ב ביש בו סכנה כמ"ש רז"ל מוטב שיחלל שבת אחת לשמור שבתות הרבה ודרשו וחי בהם הכל עבור שמירת הגוף מביא לשמירת הנפש ולכן בג' עבירות יהרג ואל יעבור כי בעבור יסודי התורה בנפול הסיבה מה לחיי הגוף הנוגע ומנגד לחיי הנפש, ומדברי רבינו דחיי ושלימות הגוף והנפש נאגדים זה בזה והשומר נפשו ישמור גופו עבור נפשו, ועי' במס' שבת ל' ע"ב נר קרויה נר ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה, וברש"י שם לאו מהכא יליף חילול שבת דפקוח נפש נפקא לן מוחי בהם וכו' אלא להטעימן הדבר באגדה וכו' עיי"ש, והן בזה נכלל דברי רבינו לכבות נר של בו"ד מפני נרו של הקב"ה הגשמי עבור הרוחני ונשמת אדם אשר דבוקה בה' ובתורתו היא אך היא נרו של הקב"ה ובכלל מאמרם ז"ל במס' יומא פ"ה מוטב לחלל שבת אחת לשמור שבתות הרבה ואף דאמרינן דשמואל דאמר וחי וכו' עדיפא מכולם עם כל זה גם לשמואל בטעם הזה מודה.

הלכה י

ויש מאכלים רעים וכו' ואדם שהוא חכם וכובש את יצרו ולא ימשך אחר תאותו ולא יאכל מן הנזכרים כלום אלא אם נצרך להם לרפואה הרי זה גיבור. כמה ידע רבינו ז"ל להרים מעלת האדם וכל מעשי בני אדם אכילה ושתיה וכיו"ב אשר לבהמה ידמה להם להיותם מעשי חכמה מביאין לשלימות הנפש בעושה אותם לפי המדה והמשקל הנאמר ממנו ובכונה הרצויה, ולהיפך עושה מעשה יצר ואיזה גיבור וכו' נאמר על כל מעשי בני אדם, ובכלל להנהיג א"ע שלא ימשוך אחרי תאות לבבו יביא לידי כבישה בכל דבר כמו כן.

הלכה יח

לא ירגיל אדם להקיז דם וכו' ולא יקיז וכו'. בהגהות מיימוני העיר כי בגמ' במס' שבת נאמר משונה מהנאמר מרבינו ז"ל בעניני הקזה ובכ"מ כתב ע"ז כי שנוי רפואות הבבלים הי' משונה משאר הארצות עיי"ש, ועי' כיו"ב בתוס' במס' מ"ק דף י"א ע"א בד"ה כוורא

עיי"ש, ועי' בשו"ע או"ח בסי' של"א בענין רחיצה לתינוק בזה"ז בשבת עיי"ש ועי' במג"א סי' קע"ג ס"ק א' ועי' ביו"ד סי' שט"ז ואה"ע קנ"ו שכתב שם ועי' בתוס' חולין דף מ"ז ע"א בד"ה כל עיי"ש.

פרק ה

הלכה א

כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדיעותיו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו ובמאכלו ובמשקהו וכו' ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר וכו'. התחיל לדבר בהנהגות החכם אשר בראשונה בפרקים הקודמים דיבר בהנהגות כל איש ואיש שיהיה במעשיו מורם מבהמה וחית הארץ במה שדומה להם מעשיהם כמעשיו אם יכלכל אותם במדה נכונה וכונה רצויה ועתה ידבר במה שירים החכם מעשיו מכל העם וכאשר אמר ומתוקנים ביותר וכו', אבל הן נמצא בפ' זה אשר נאמר לכל אדם כמו בה"ב כל המשתכר וכו' ולא יקל ראשו ביותר וכו' בה"ד וי"ב, ונראה כי דיבר מדברים אשר לכל אדם לברוח מהם ולת"ח ביתר שאת בדברים ההמה.

הלכה ו

צניעות גדולה נוהגים ת"ח בעצמן לא יתבזו ולא יגלו ראשן ולא גופן אפי' בשעה שיכנסו לבה"כ וכו'. ועי' באו"ח סי' ב' ובטו"ז ס"ק ד' עיי"ש ונראה למ"ש רבינו נוהגין וכו' ועתה המנהג לכל הנוהגין בדרכי התורה ונעשה מנהג ואיסור ככל מנהגי איסור אשר יסודתם בדרכי מוסר ויראת ה' אשר לפי דעת הראשוני ז"ל מטעם נדר ואיסורו דאורייתא, ואשר כתבתי כי גם לכל אדם דיבר בפ' הזה נראה ולא גופן וכו' שאמר דמקורו במס' ברכות ושם לא נאמר בפרט ת"ח.

הלכה ח

לא ילך ת"ח בקומה זקופה וגרון נטוי וכו'. אאמ"ו הגאון ז"ל כתב בשולי הספר דבגמ' איתא בכל אדם כן וכתב לחלק בת"ח אפי' ד' אמות כדאי' שם משא"כ בשאר אדם, והנה למ"ש לעיל כתב לת"ח מה שנאמר לכל אדם אבל כאן כתב בפי' לא ילך ת"ח וכו', ונראה לת"ח נאמר ונראה כדעת אאמ"ו הגאון ז"ל שכתב שכן מוכח בגמ' למעיין היטב.

הלכה יא

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואח"כ יקנה בית דירה ואח"כ ישא אשה שנאמר מי האיש אשר נטע כרם ולא חיללו מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה, אבל הטיפשין מתחילין לישא אשה ואח"כ אם תמצא ידו יקנה בית

ואח"כ בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות אשה תארש בית תבנה כרם תטע כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך ובברכה הוא אומר ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו. ובכ"מ עמד ע"ז שמסדר הכתובים קודם מי אשר בנה בית ואח"ז מי האיש אשר נטע כרם עיי"ש, ובשו"ת דברי ריבות סי' ק"ל כתב ע"ז בהבחינה זאת, כי חינוך הבית אינו תלוי בזמן כי מיד אחרי עשייתה יוכל לחנכו אבל חילול הכרם תלוי בזמן שהוא שנה רביעית ומדקאמר ולא חללו משמע דבידו לחללו א"כ שכבר יש זמן משבנה בית שהקדים נטיעת הכרם ומה שאיחרו הוא עבור החילול וזמן חינוך הבית קודם לחילול הכרם אף שנטיעת הכרם קדמה לבנין הבית עיי"ש.

והנה לפי דבריו עכ"פ אין מהקרא סתירה לדבריו וזה נדע ממקרא הקודש כי שלש אלה אשר ישתדל אדם בהם ועבור כי האשה באחרונה ולפי סידור הענינים היה להיות בראשונה כי נכבדה מקניני הבית וכרם ורק לפי דרכי בני אדם סדורה באחרונה וללמד דרך ארץ ומזה נדע דכרם יהיה בראשונה ונאמרה אח"ז עבור החילול כי די לו אם נטע כרם וידע כי יהיה לו פרנסה אח"ז ויוכל לבנות בית טרם הגיע זמן החילול אבל לישא אשה רק בעת שהפרנסה מזומנת לו, ועדות לו ע"ז מהקללות שנאמר אשה וכו'.

ובברכה נאמר ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו. כמ"ש רז"ל יכול יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה, כי הכח והשכל מתנת ה' לאדם להשיג בו צרכי גופו ונפשו וכמ"ש רז"ל כמו כן יגעת ומצאת תאמין וכו' ובראשונה על האדם להשתדל בשתי כוחות האלו ואם כי תקצר כח האדם וגם חכמתו לא תעמוד לו אז ישע אלדים יעמוד לו להצליח דרכיו ולא למי שמתעלם ממתנה הראשונה אשר לו ממעל ויבקש ישע ה' מבלי עשה והשכיל מאומה לעשות ולא כן היה בדוד המלך ע"ה כי היה משכיל בעצמו בכל דרכיו וכאשר השכלתו לא הספיק לו אז וה' עמו עזרה מקודש נמצא לו, ובמס' נדה ע' ע"ב מה יעשה אדם ויתעשר ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה וכו' הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים וכו' מאי קמ"ל הא בלא הא לא סגי, מה יעשה אדם ויחכם וכו' ירבה בישיבה וכו' הרבה עשו וכו' אלא יבקש רחמים וכו' מאי קמ"ל הא בלא הא לא סגי עיי"ש, מפורש כנאמר בדברי רז"ל כי השתדלות תהא בראשונה הן בצרכי הגוף והן בצרכי הנפש מצד האדם בכל כוחו וכח הזה מישע ה' לו ואח"ז תעמוד לו ישע עליון, ועי' במס' שבת דף פ"ט ע"א היה לך לעוזרני עיי"ש.

הלכה יב

ואסור לו לאדם להפקיר או להקדיש כל נכסיו ויטריח על הציבור וכו' כללו של דבר ישים מגמתו להצליח נכסיו ולהחליף הכלה בקיים ולא תהיה כונתו להנות מעט לפי שעה או להנות מעט ויפסיד הרבה. אף הרבה להזהיר לבקש פרנסה ולא לפזר נכסיו אבל לא יתן בכסף ובזהב עינו ולבו רק יהיה לאמצעי להחליפם בהקיים ועומד כמ"ש לעיל כי כל קניני העוה"ז לאמצעי יהיה להשיג ע"י קניני הנפש ושלימות הנרצה ואמר כללו וכו' שזה יהיא לו למדה נכונה בכל הדברים שלא ליתן הקיים בעבור העובר וכו' ובזה לא יכשל בכל דרכיו.

הלכה יג

מו"מ של ת"ח וכו' ואינו נעשה ערב וכו'. לא נרשם מקורו בכ"מ ואאמ"ו הגאון ז"ל ציין במס' יבמות דף ק"ט ע"א ויתרחק וכו' ומן הערבונות וברש"י שלא יעשה ערב עיי"ש.

כללו של דבר יהיה מן הנרדפים וכו' עבדי אשר בו אתפאר. בראשונה אמר מדה נכונה שיהיה לו לאדם בכל קניניו ומעשיו בהנאת העוה"ז, ועתה ידבר מהנוגע לכבודו כי הכסף והזהב והכבוד המה ראשי הדברים אשר עליו יסובב מעשי האיש ותכונותיו ועל שניהם ישים כללים אמיתים יסודם מדברי רז"ל.

ועליו נאמר עבדי וכו' כי זה האיש אשר נאמר עליו כי הוא עבד לה' בכל מעשיו ובכל מדותיו כולמו קנוים לה' יתעלה ותפארת לו מה' יתעלה ומן האדם.

פרק ו

הלכה א

דרך ברייתו וכו' ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתם נוהגין בדרך לא טובה כמו בזמנינו וכו' ישב בדד וידום, ואם היו רעים וכו' שאין מניחים וכו' ונוהג במנהגם הרע יצא למערות וכו' ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים וכו'. מ"ש כמו בזמנינו זה, ולא נראה כי בדורו היו כולמו חלילה בדרך הרע ונראה כי היה אז דור של שמד כנודע וע"ז אמר ישב בדד אם אפשר לו להיות בדד בדרכי הישר ואמונה להסתיר דרכו מהם כן יעשה ואם לא אז יצא למערות וכו'.

הלכה ג

והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב. כבר ציין הגאון מהרי"ב ז"ל בירושלמי חגיגה, וכיו"ב במדרש רבה בראשית פ"א עיי"ש.

הלכה ז

הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו'. עיין ברש"י במס' סנהדרין דף ע"ה ע"א בד"ה ואם איתא וז"ל דבן נח מוזהר על קדושת השם לא נימא ליה לך לשלום דמשמע דהודה לו, נהי דלהוכיחו לא היה מצווה דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב ולא גר תושב מיהו אודויי לדבר איסור לא לודויי עכ"ל, דעתו דלבן נח לא שייך מצות תוכחה ואף דלפני עור אף לישראל לב"נ לא יושיט וכו' בתוכחה אין מצווה עליו וכמ"ש ברש"י שנתמעט בלשון עמיתך, אף דאמרינן במס' פסחים קי"ג ע"ב ברשע דמצוה לשנאותו עיי"ש ואפ"ה מצותו תוכחה אף מאה פעמים ובכלל רשע שאין שומע תוכחה ורשע נתמעט מאחיך ואפ"ה מצות תוכחה בו וכמו כן לכאורה נאמר בב"נ ומ"ש עמיתך מריעך דבעלמא דרשינן ולא של נכרי, ונראה לכאורה שאין תליא בזה, וצ"ל דמצוה לשנאותו בשאינו שומע תוכחה אחרי השיעור הנאמר בתוכחה ועד אז אינו בכלל רשע שיהיה מצוה לשנאותו, ועודנו בכלל אחיך שנאמר לא תשנא וכו' ובכלל ריעך כמוך משא"כ בן נח וצ"ע עוד, ועי' במס' שבת דף נ"ה ע"א הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים וכו' היה בידם למחות ולא מיחו וכו' גלוי וידוע לפני שאם מיחו לא יקבלו מהם וכו' להם מי גלוי וכו' עיי"ש, נראה ברשעים גמורים שייך תוכחה בספק אם יקבלו.

בהגהות מיימוני שם אות ד', וז"ל באלו מציאות הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים, כתב הרא"ם אע"ג דמרבינן התם מתוכיח מתלמיד לרב במקבלו פי' ששוכח, ומפקינן נמי לחבירו בשאין מקבלו, הוכחת תלמיד לרב במקבלו, ולחבירו כשאינו מקבלו שקולין הן ויבואו שניהם עכ"ל, נראה שבא לפרש דבמס' ב"מ ילפינן מתוכיח אפי' תלמיד לרב ובמס' ערכין אפי' לא קיבל תוכחתו להוכיחו עוד ופי' ששניהם בגדר אחד ושקולין רבו במקבלו וחבירו בשאין מקבלו, ויבואו שניהם מקרא אחד, אבל בלתי מובן שמפרש בתלמיד לרבו בשוכח הרב וא"כ אינו כמו האחר ששמע פעם ושתים ויודע.

ונראה מ"ש בתלמיד לרב פי' ששוכח וכו' משום דהוכחת תלמיד לרב היא למדתנו רבינו כמו דאיתא בגמ' וברמב"ם בהל' ת"ת ותוכחתו כמזכירו מה ששכח ולכן כתב פי' ששוכח שבלשון זה יהיה התוכחה מתלמיד לרב ששוכח, ובאמת הרב שיודע ועושה שלא כדין מותרה ומוכח ועומד הוא והוי כאחר אחרי התוכחה שהודיע לו כן ולכן כתב לרב במקבלו שידע שיקבל ממנו ולאחר בשאינו מקבלו שוין ושקולין המה כי שניהם

יודעין התורה ועם כל זה המצוה להוכיחם. ואחר שכתבתי ראיתי בשו"ת שער אפרים סי' ס"ה עמד על דברי הגהות מיימוני עיי"ש.

אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שנייה ושלישית, וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוטא ואומר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו שאפשר לו למחות בהם. ובהגהות מיימוני שם באות ג' וז"ל בפ' במה בהמה ובפ' שבועות הדיינין ואפי' אם ספק בידו אם יקבלו דבריו צריך להוכיחו כדמשמע התם בבמה בהמה, אמנם אם ודאי לו שלא יקבלו אז נראה דפטור כדאמרינן התם שאמרה מדת הדין לפני הקב"ה אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי, משמע שאם היה גלוי להם לא היו נענשים וכן משמע בתוספתא בפ' חזקת הבתים וכן כתב בס' המצות וכתב וטוב לו לשתוק דהנח להו לישראל שיהיו שוגגין וכו', ור"א ממיץ כתב דמעונש פטור אבל מעשה דהוכח תוכיח לא איפטר אבל הר' משה מקוצי כתב בהאי דהבא על יבמתו כשם שיש לומר דבר הנשמע כך חייב שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך עכ"ל.

ונראה דעתו אף שנתנו השיעור עד הכאה אם ידע קודם לזה שלא ישמע לא הוי בכלל עונש דהוי רק בשאפשר בידו למחות וכמ"ש ברמב"ם ובגמ', אבל מצות עשה דהוכח לא קיים וכשם שמצוה וכו' כך שלא לומר דבר שלא נשמע פי' אחרי השיעור ההכאה, והטעם בזה כי מצות תוכחה נגד הרשע וגם לפני אחרים כמו דאי' במס' גיטין מדשתקי רבנן ש"מ דניח"ל ואף דתוכחה בסתר כ"כ ברמב"ם באם לא ישמע לו יכלימהו ברבים ונראה דמשום זה יבוא להכאה, גם מ"ע דתוכחה כמ"ש דוד המע"ה עם משנאך אתקוטט, כי מטבע הישר לבב שלא יוכל לראות דבר רשע ועושה עול, ומצוה זאת אף כי לא תפעול על אשר יוכיח אותו עם כל זה מחויב להראות כעסו ע"ז וכמה חרה לו לראות לעבור את פי ה', וכמ"ש ברמב"ם בהל' תשובה מדרך האוהב לדבר תמיד בשבח הנאהב עיי"ש וכמו כן מדרך האוהב שלא ישתוק בראותו לעשות דבר נגד רצון הנאהב.

ומ"ש רז"ל מוטב שיהיו שוגגין וכו' רק במצוה דרבנן נאמר כן כדאי' במס' ביצה עיי"ש.

והנה ראיתי בס' מצודות דוד לרדב"ז סי' ט"ו וז"ל ואם אתה יודע שלא יקבל לא תשא עליו חטא שיוסף על חטאתו פשע ומוטב שיהיה שוגג ולא מזיד ואין השתיקה יפה אלא בשוגגין וכשברור לו שלא ישמע לו אבל במזיד הלעיטהו לרשע וימות עד מאה פעמים וכו' עכ"ל.

שם במל"מ, עי' מ"ש בענין דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש, ועי' בתוס' במס' סוטה דף כ"ז ע"א בד"ה ור' יונתן עיי"ש ונפלא שלא הביאו המל"מ.

הלכה ח

במד"א בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי השמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים וכו'. עי' ע"ז בשו"ת שער אפרים סי' ס"ה.

פרק ז

הלכה ב

איזה רכיל וכו' אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. הנה בכלל בעלי לשון הרע להקטין מעלת אחרים למען להגביה עליהם ובכלל המתכבדים בקלון חבריהם ומתנשאים עליהם ועל זה נאמר מדברת גדולות כי בלשונם הרמת נפשם.

ובראב"ד שם. עי' ברדב"ז ח"א בלשונות הרמב"ם סי' א' שכתב לישב משום דרכיל עושה להנאת עצמו משא"כ בעל לה"ר עיי"ש ועי' מס' תענית בבלי ובירושלמי זרעים אומרים לנחש וכו' מה הנאה יש לך וכו' בעל לה"ר וכו' עיי"ש מסכים ע"ז, ועי' במרכבת המשנה שם.

הלכה ד

ויש דברים שהן אבק לה"ר וכו' וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לה"ר שזה גורם להם שיספרו בגנותו וע"ז הענין אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו שמתוך טובתו בא לידי רעתו וכו'. בכ"מ הוציא דברים אלה ממס' ערכין ט"ז וב"ב קס"ד לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך שבחו בא לידי גנותו, ורבינו מפרש בפני שונאיו, ויקשה דבמס' ב"ב שם במעשה דרבי שאמר כמה מיושר כתב זה א"ל לאו אנא כתבתיה יהודה חייט כתביה א"ל כלך מלה"ר וכו' לעולם אל יספר וכו' ושם לא נמצא שהיה בפני שונאו.

אמנם נראה בדעת רבינו דהרי מצינו במס' אבות הוא היה מונה שבחן של החכמים וכיו"ב במס' גיטין בפ' האומר ובכמה דוכתי, ובלא"ה היה רב צריך לומר שלא הוא הכותבו שלא יהיה מתכבד במה שאין בו אז ועל כרחך היה שם דבר אשר היה יכול לבוא לידי לה"ר וכן מאמר לעולם אל יספר וכו' ג"כ באופן הזה ונשא רבינו למשל בפני שונאו וכן נראה לפני מרגל שמדרכו לחפש עון על גדולי מעלה כי יסופר בשבחם. ויש לפרש לעולם אל יספר וכו' כי לא לעולם תמיד יעשה כן רק יראה לפני מי מספר ויהיה לעולם אל וכו' הקף חלקי השולל.